

SUBA János

térképtárvezető

Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár, Budapest

directory map collection

Military history Institute and Museum Map Archive, Budapest

subajanos@mail.militaria.hu

**HATÁRVADÁSZOK II. – HATÁRŐRIZET II. VILÁGHÁBORÚ
IDŐSZAKÁBAN 1938–1944**

*BORDER GUARDS II. – BORDER SURVEILLANCE DURING
THE II. WORLD WAR (1938–1944)*

ABSTRACT

From 1st October, 1938 the Border Surveillance got under the control of the Ministry of Defense, where it was reorganized as border guard forces and completed border defense tasks as well as border surveillance in battalions and brigades. The other part of border guards carried out border service. The prowling company integrated the border guard patrols serving on the boundaries, and thus it was capable of the surveillance of the external border.

The prowling company consisted of company command (8 persons) and patrols. The staff of patrols contained 6 to 17 persons and switched between 20 to 70 risen to military personnel. Most of the personnel served at the stations. The patrols completed border surveillance with constant patrolling. The companies or the border guard battalions were under control; division headquarters were organized above about two companies. It usually depended on the length of the designated border section and the available forces. The stations normally worked with the leadership of a warrant officer. Stations served under the leadership of an officer were called officer stations.

Between 1938 and 1941 the border guards were in constant movement due to the border changes. From 1941 the border surveillance system did not change significantly. While the areas of the patrols were fixed, there were minimal alterations in the number of patrols, but they were rather due to the accommodation facilities. In 1942 333 patrols served under 52 prowling companies, which were directed by 9 prowling division headquarters and 16 border guard battalion headquarters. On the Eastern border in the Carpathians there were patrols ordered there as military stock.

During the II. World War the border guard forces served in extremely difficult circumstances; the border surveillance came to an end in the original term, with only certain elements functioning as particular relations were getting stable.

Kulcsszavak: határország, határszolgálat, portyázó század, őrsszolgálat, határvasz zászlóalj.

keynotes: border guard, border service, prowling company, constant patrolling, border guard battalion.

1. Előzmények – Új csapatnem születése

A terület visszacsatolások során az ország földrajzi,¹ és ezzel együtt katonapolitikai, helyzete megváltozott Ez maga után vont a haderő szervezeti fejlesztését átalakítását és elhelyezését is. 1938. október 1-től – politikai okokból, a hadseregfejlesztés kapcsán – a Határország a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe került, ahol egy új, és legfőképpen elit csapatnemé határvasz alakulatokká szervezték át, és a határörizet mellett a határvédelmet is ellátták. A korábbi határörkerületek parancsnokságaiból – amelyek a vegyesdandár, később a hadtestparancsnokságok alá voltak rendelve – 1938. október 1-jével 8 határvasz dandárparancsnokságot szerveztek, alárendeltségükben 24 zászlóaljjal. Állomáshelyeik a következők voltak: 1. Budapest, 2. Székesfehérvár, 3. Szombathely, 4. Pécs, 5. Kiskunhalas, 6. Debrecen, 7. Miskolc, 8. Orosháza 1940 nyaráig 34 zászlóalj állt fel. (A haderő fejlesztése során 54 zászlóalj alakult volna meg.)

2. Határvasz-alakulatok

2.1. Határvasz-zászlóaljak

A határvasz dandárok feladata volt a határszolgálat és őrizet mellett egy esetleges támadás esetén gyorsreagálású erőként a betörő ellenséges erők feltartóztatása a reguláris csapatok megérkezéséig. Egy-egy határvasz dandár 3, a védendő határszakasz veszélyeztetettségétől függően különböző erősségű (1-1 tüzérüteggel és 1-1 kerékpáros századdal) megerősített határvasz zászlóaljból és a határörizetet közvetlenül ellátó portyázó századból állt.

A határvasz-zászlóaljaknak két típusát különböztették meg. Az alacsony és a magas állományú határvasz-zászlóaljat.

A magas állományú határvasz-zászlóaljparancsnokság alárendeltségében 7 század állt. Ebből csupán egy század volt portyázó század, a zöm három puskás század és egy géppuskás század, mellette könnyűágyús század és kerékpáros század (négy kerékpáros-golyószórós és egy kerékpáros-géppuskás szakasszal), A kerékpáros század golyószórós szakaszainak három golyószórója, a géppuskás szakasznak pedig két géppuskája volt.

A puskás századok puskás szakaszai négy golyószóróval rendelkeztek. Minden puskás századnak négy puskás és egy gránátvető szakasza volt. A puskás századok gránátvető szakaszai számára két gránátvetőt rendszeresítettek. A puskás századok parancsnokai emellett egy nehéz fegyveres rajjal is rendelkeztek. A géppuskás század a puskás századtól csupán annyiban különbözött, hogy három puskás és egy géppuskás szakaszból állt. A puskás szakaszok három golyószóróval, a géppuskás szakasz pedig négy géppuskával rendelkezett.²

Az alacsony állományú határ vadász-zászlóaljához mérsékeltebb erők tartoztak, három századból és a zászlóalj közvetlen szakaszból állt. A puskás század négy szakaszból és egy nehéz fegyverrajból állt. A négy szakasz közül egy géppuskás szakasz volt (három géppuskával), egy pedig gránátvető szakasz (két gránátvetővel). A másik két szakasz számára sorozatlövő fegyvert nem rendszeresítettek. A zászlóalj közvetleneket egy-egy árkász, távbeszélő és kerékpáros szakaszt alkotta (A kerékpáros szakaszokhoz három golyószóró és egy géppuska tartozott.)

A határ vadász-zászlóaljak alegységei – a határ portyázó századnak és őrsőinek kivételével – szinte mindenütt a zászlóalj-parancsnokság székhelyén állomásoztak.

2.2. Határ vadász portyázó század

A kettős szervezésű határ őrség másik része, a határ szolgálatos része, a portyázó század volt. A portyázó század fogta össze a határon szolgálatot teljesítő határ vadász őrsöket, így alkalmas volt a zöldhatár őrizetére. A portyázó századok alosztály jelleggel működtek, felváltva a volt határügyi tiszti rendszert. A portyázó század századparancsnokságból (8 fő) és őrsökből állt, az őrsök létszáma 6 és 17 fő, magas állományra feltöltve 20-70 fő között mozgott. A portyázó századok a személyi fegyvereken (pisztoly, karabély) kívül csak őrsöknként egy-egy golyószóróval rendelkeztek objektumvédelmi fegyverként. A személyi állomány döntő hányada az őrsökön teljesített szolgálatot.

Az őrsök állandó járőrmenetekkel végezték a határvonal figyelését. A századok vagy a határ vadász zászlóaljak alárendeltségében voltak, vagy két század fölé osztályparancsnokságot szerveztek. Ez általában a kiutalt határszakasz hosszától és rendelkezésre álló erőttől függött. Az őrsök általában tiszthelyettes vezetésével működtek. A tisztek vezetése alatt lévő őrsöket tiszti őrsöknek nevezték. Megkülönböztettek még kis őrsöt, amelyeket a tiszti őrsök különítettek ki ideiglenesen, ezeket általában hegyvidéken hozták létre.

3. A határőrizeti szervezet folyamatos változásai 1938-1941

1938-tól a terület visszacsatolások időszaka a határvadász portyázó századok és őrsök számára – mint a honvédség sok más alakulata számára – a folyamatos átszervezések és áttelepülések kezdete volt. Az áttekinthetőség miatt időrendben és – mivel a határvadász alakulatok a hadtest kötelékben teljesítettek szolgálatot – hadtestenként mutatjuk be a határ őrzésének megszervezését, a századok elhelyezkedését és az őrsök számának változásait.

3.1. Felvidék visszatérése 1938–1939

A Felvidék visszatérése után³ a kijelölt demarkációs vonalra felsorakoztak az új őrsök. A határvadász dandárok állomáshelyei is módosultak: 1. Salgótarján, 2. Komárom, 3. Keszthely, 4. Pécs, 5. Kiskunhalas, 6. Mezőtúr, 7. Beregszász, 8. Sátoraljaújhely.

Az északi határszakaszon három hadtest volt érintve.

A II. Székesfehérvári hadtest területén 1938-ban a 2. Komáromi határvadász dandár alárendeltségében 4 zászlóaljnak 4, portyázó százada volt 29 őrssel. 1939-ben már az öt századhoz 37 őrs tartozott. A 6. (Lévai) században 6, később 10, a 7. (Érsekújvári) században 4, később 6 őrs volt. A 8. (Galántai) portyázó században 8 őrs, a 9. (Somorjai) zászlóalj portyázó századában 11 őrs volt, ezt 1939-ben orvosolták: még egy két portyázó századot szerveztek, így a 9/1. (Somorjai) 8, a 9/2. század (Mosonmagyaróvár) 5 őrssel rendelkezett. 1938-ban 1388 fő, 1939-ben 1500 fő őrizte a kiutalt határszakaszt.

1940. évi második átszervezésnél a 2. Komáromi portyázó osztály új hadrendi számot kapott. 52. portyázó osztály lett és így századai is átszámozódtak: az 52/1. (Léva) század 10 őrssel az 52/2. (Érsekújvár) század 6, az 52/3. (Galántai) század 8 őrssel, az 52/4. (Somorjai) század 8, az 52/5 Mosonmagyaróvári század 5 őrssel. Az osztály létszáma 1759 főre apadt. 1941-re 860 főre nőtt.

A VII. Miskolci hadtest területén a 1. Salgótarjáni határvadász dandár alárendeltségében 1938-ban 5 portyázó század volt 29 őrssel. Az 1. század (Jolsva) 7., a 2. század (Rimaszombat) 5, a 3. század (Losonc) 5, a 4. század (Balassagyarmat) 5. Az 5. (Ipolysági) század 5 őrssel rendelkezett. 1202 fő volt a századok állományában.

1939-ben 6 portyázó század 36 őrssel őrizte a kiutalt határszakaszt 1939-ben az átszervezések miatt a hadrendi számuk is változott. Az 1. (Rimaszombati) zászlóaljból 2 portyázó százada lett. Az 1/1. századnak (parancsnokság a zászlóalj székhelyén) 7, az 1/1. Jolsvai századnak

5 őrs volt. A 4 zászlóaljnak szintén kettő százada lett: a 4/1. Losonci században, 6. a 4/2. Balassagyarmati században 7 őrs volt. Az 5. Ipoly-sági portyázó század 5 őrssel rendelkezett. A 29. Rozsnyói zászlóalj a hadtest alárendeltségébe lépett, így a 29. (Rozsnyói) portyázó század 6 őrssel növelte a kiutalt határszakasz hosszát. Ezen a szakaszon 1466 fő szolgált.

1940-ben a portyázó századok irányítására megszervezték az 57. portyázó osztályparancsnokságot, Salgótarján székhellyel. A századok és az őrsök száma nem változott, csak a hadrendi számuk. Az 57/1. század lett a 29. Rozsnyói, 57/2. a Jolsvai, 57/3. a Rimaszombati, 57/4. a Losonci, 57/5. a Balassagyarmati, és az 57/6. Ipolysági század új hadrendi száma. Az osztály létszáma 1464 fő volt, de ez a következő átszervezésnél 769 főre csökkent. 1941-ben 842 főre emelkedett.

A visszatért Felvidéki és Kárpátaljai területeken megszervezték a VIII. Kassai hadtestet, alárendeltségében a 7. és 8. határvadász dandárral. A két dandár az 1938. évi hadrend szerint összesen 7 portyázó századdal 67 őrssel rendelkezett, 2562 fő volt a határszolgálatosok száma. A 7. Mátészalkai határvadász dandár 3 portyázó százada 1938-ban 34 őrssel rendelkezett, 946 fővel. A 23. Mátészalkai század 10, a 24. Beregszászi 9, a 25. Munkácsi század 4 őrssel rendelkezett.

Az átszervezések során a 8. dandárparancsnokság 1939. január 1-től a hadtestparancsnokság alárendeltségébe lépett. A dandár 4 portyázó századának összesen 33 őrs volt, a létszám 1616 fő. Alárendeltségébe tartozott a 26. Ungvári határvadász zászlóaljparancsnokság egy portyázó százada 7 őrssel. A 27. Sátoraljaújhelyi portyázó század 7, a 28. Kassai portyázó század 12 őrs, és a 29. Rozsnyói század 7 őrs; amely később átkerül a VII. hadtest kötelékébe.

3.2. Kárpátalja visszatérte 1939

A 1939. március 15–18. között a honvédség erői megszállták Kárpátalja területét.⁴ Az új őrsök felzárkóztak a határra. A megnagyobbodott hadtest területén a két dandár alárendeltségében összesen 13 portyázó század és 73 őrs 333 fővel látta el az új határvonal őrzését.

A 8. határvadász dandárparancsnoksága Sátoraljaújhelyről Ungvárra települt. Alárendeltségébe tartoztak: a 25., 26., 27., 28. határvadász zászlóaljak, 6 portyázó századdal és 39 őrssel, létszámuk 1768 fő volt. A 25. határvadász-zászlóalj 25/1. portyázó százada (Szolyva) 3 őrssel, a 25/2. portyázó század (Ökörmező) 4 őrssel rendelkezett. Feladatuk a magyar-lengyel határt biztosítása volt. A zászlóaljat hegyi felszereléssel látták el. A 26. határvadász-zászlóalj, hegyi felszerelésű, alacsony állományú

zászlóalj volt. Portyázó századparancsnoksága Nagybereznán települt, 6 őrssel rendelkezett. A 27. határ vadász-zászlóalj Sátoraljaújhelyen állt fel, 2 portyázó századdal A 27/2. század 7 őrssel, a 27/1. százada Szobráncon 5 őrssel rendelkezett. A 28. határ vadász-zászlóalj parancsnoksága Kassára települt, portyázó századához 14 őrs tartozott.

Kárpátalján helyezkedtek el a 7. határ vadász dandár alakulatai (parancsnoksága Mátészalkáról Beregszászra települt át), alárendeltségében 7 portyázó századdal és 32 őrssel, létszámuk 1768 fő volt.

A 24. határ vadász-zászlóaljat, 1939. január végén állították fel Beregszász, később Huszt székhellyel, portyázó százada 8 őrsöt állított fel a magyar-román határt biztosítására. 1939-ben négy őrsöt átadott a Tiszaújlakra kerülő 34. határ vadász-zászlóalj portyázó századának, maradt négy őrs. A 2. határ vadász-zászlóalj Rimaszombaton alakult meg. 1939. április 8-án települt át Aknaszlatinára. Az 1. portyázó százada 3, a 2. portyázó százada (Királymező) 2 őrssel rendelkezett. A 3. határ vadász zászlóalj 1939. április 8-án települt át Losoncra Rahóra. A portyázó század parancsnoksága Rahón települt, 5 őrssel. A 34. Tiszaújlaki portyázó század 4 őrssel rendelkezett.

A 7. határ vadász dandár alárendeltségébe tartozott még a 23. (Mátészalkai) és a 33. (Nyíradonyi) határ vadász zászlóalj. A 33. zászlóalj portyázó százada 6 őrssel, a 23. zászlóalj portyázó százada 8 őrssel rendelkezett.

3.3. Az 1940. évi átszervezés VIII. hadtest területén

1940-ben a határ vadász dandár-parancsnokságokat más magasabb egység parancsnokságokká szervezték át. A két legveszélyeztetettebb határszakaszon: Kárpátalján és később Erdélyben marad meg a határ vadász dandár szervezet. Más országrészekben zászlóalj és ezred szintű határ vadász alakulatok teljesítettek szolgálatot. 1940-ben két átszervezés volt, az utolsó az Erdélyi bevonulás után történt, amikor a határok hossza újra megnövekedtek.

1940-ben már kialakultak Kárpátalja területén azon őrsök, amelyek a magyar–szovjet határt őrizték. A 8. határ vadász dandárparancsnokság Beregszászról Munkácsra települt. A dandár alárendeltségébe 4 zászlóalj 5 portyázó század 26 őrs 2868 fővel őrizte a kiutalt határszakaszt.

A 3. határ vadász zászlóalj székhelye Rahó volt, határőrizeti területe Klauzura-Baltatultól Mahelki-ig terjedt. Portyázó század Körösmezőre települt és így, határ védelmi szakasza észak felé tolódott el alárendeltségébe 1940-ben 7 őrs, 1941-ben 6 őrs tartozott.

A 10. határ vadász zászlóalj Sopronban került felállításra, majd a portyázó századát hátra hagyva érkezett meg Ökörmezőre 1940. március

1-jén. Felállította a 10/1. portyázó századot (Királymezőn) négy őrssel. A 10/2. portyázó századparancsnokság Ökörmezőn volt, három őrs tartozott hozzá.

25. határvadász zászlóalj személyi feltöltöttségét magas állományúra emelték. A 25/2. portyázó század parancsnokságát leadják a 10. határvadász-zászlóaljnak. Vezérszálláson települt 25/1. portyázó századát 25-re számozzák át. Határőrizeti területe Rosztókától Alsóhidegpatakig terjedt, 7 őrssel.

A 11. határvadász zászlóaljat Körmend székhellyel állították fel 1939. október 1-jén. 1940. január 8-ig felállt az 1. portyázó százada mellé a 2. század, mert személyi állományát alacsony állományúból magas állományra emelték. A zászlóalj két portyázó századát hátra hagyva Körmendről Fenyvesvölgyre települt át és a határvadász dandár alárendeltségébe lépett. Az egész zászlóaljat hegyi felszereléssel látták el. Ugyanott felállított egy portyázó századot 5 őrssel.

1940-ben a 7. dandár alárendeltségében lévő 3 zászlóalj 6 portyázó század 28 őrsé 1318 fővel sorakozott fel az új határvonalra. Az őrsök elhelyezése nem változott. A dandár csapatai az Erdélyi bevonulás után ott maradtak, a portyázó századok a 8. dandár alárendeltségébe léptek. Ezért újra módosultak az őrsök körlethatárai.

1940-ben az Erdélyi bevonulás után 6 zászlóalj és két portyázó osztály 11 portyázó század 68őrsé 2 448 fővel állt a „régijű” határon.

A 8. határvadász dandár alárendeltségébe került a 26. (Nagybereznai) határvadász zászlóalj. 1940 decemberében a zászlóalj személyi feltöltöttségét magas állományúra emelték. Régi portyázó százada 26/1. hadrendi számot kapta, parancsnoksága Utcásra települt, 8 őrssel. A 27/1. portyázó század a 26/2. számot kapta, parancsnoksága Szobráncra települt, 5 őrssel.

A 2. Aknaszlatinai határvadász-zászlóalj határőrizeti területe az Aranyos Beszterce völgyétől Északra Tiszabogdányig terjedt. A 2/1. portyázó század parancsnokság Borsán került elhelyezésre, 2 (6 kihelyezett) őrssel. Biztosítási területe Lafta Stincului-tól Ladescul Aranyos Besztercéig. A 2/2. portyázó század parancsnoksága Felső Visóra települt, 3 (6 kihelyezett) őrssel.

A szlovák viszonylatban (határon) elhelyezkedő 27. Sátoraljaújhelyi portyázó század és a 28 Kassai portyázó század fölé osztályparancsnokságot szerveztek, 58. hadrendi számmal. Így az 58/1. század (volt Sátoraljaújhelyi) 9 őrssel, az 58/2. (volt Kassai) század 14 őrssel rendelkezett. A hadtest alárendeltségében így összesen 11 század és 68 őrs tartozott.

3.4. Erdély visszatérése 1940

3.4.1. határvédelem-határbiztosítás

Erdély visszatérése után,⁵ 1940. december 1-től a határvédelmet a határvadász alakulatok látták el, amelyek betagolódtak az erdélyi biztosító erőkbe. A IX. hadtest kiegészítési területén, Váradlestől a Borsai-hágóig 7 határvadász-zászlóalj (a 22., 23., 34., 24., 32., 21., 33.), és három újonnan felállított határvadász portyázó osztály: 59., 61., és a 60. tevékenykedett. A 2. határvadász zászlóalj a VIII. hadtest (Kassa) és a 8. határvadász dandár (Munkács) alárendeltségébe tartozott. Az 1943. évi átszervezéskor két portyázó osztály kapott egy utász századot. Így állt fel Kolozsváron a 60. és a 61. határvadász utász század.

3.4.2. Határőrzés – határportyázó századok és őrsaik elhelyezése

1940, majd 1941, évi szervezéssel a határőrizetet a IX. hadtest területén összesen 14 portyázó század 77 (2814 fő), majd 79 őrsé (2179 fő) látta el.

A Nagyváradi 61. határportyázó osztályparancsnokság és 1. százada a határ őrzését Váradlesnél vette át a Nagyszalontai 20/2. századtól (VI. hadtest körlete). Az osztály felelőségi körlete Jándremetéig tartott. A 61/1. (Nagyváradi) század alá hat őrs tartozott. A 61/2. 2. század hat őrsel rendelkezett: A századparancsnokság Réven települt.

A 60. portyázó osztály parancsnoksága Kolozsvárott települt. Az osztály három százada 1940-ben 19, 1941-ben 20 őrssel Jándremetétől Szék városáig biztosította a határszakaszt. A 60/1. századnak hét őrsé volt. A századparancsnokság Bánffyhunyadon volt, 1941-ben még egy őrssel bővült. A 60/2. (Kolozsvári) század alá 8 őrs tartozott. A 60/3. század parancsnoksága Székre települt, négy őrsé volt.

Az ún. „Göring könyöknél”⁶ a 22. határvadász zászlóalj portyázó százada biztosította a határt. A századparancsnokság Mezőszentmihálytelkén, később Tekén helyezkedett el, hét őrssel.

A 23. Marosvásárhelyi határvadász zászlóalj portyázó századának 10, 1941-ben 11 őrsé Mezőrűcsétől Székelyvecéig biztosította a határt. 1942-ben az őrsök száma kettővel nőtt.

A Székelyudvarhelyi 34. határvadász zászlóalj portyázó százada hat őrsöt állítottak fel.

Az 59. portyázó osztály (parancsnoksága Tusnádfürdőn települt) két századparancsnokságból és 7 őrsből állt, felelőségi területe Felsőrákostól Bikfalváig terjedt. Az 59/1. század (parancsnoksága Barót) 3 őrssel. Az 59/2. század (parancsnoksága Sepsiszentgyörgy) 4 őrssel rendelkezett.

A Kézdivásárhelyi 24. határvadász zászlóalj portyázó századának őrsői Nagypataktól Sósmezőn át egészen a Lóbérc havasáig őrizték a határt. A századnak négy őrs, és 9 kisőrs volt.

A Csíkszeredai 32. határvadász zászlóalj portyázó százada 5 őrrel és 8 kihelyezett őrrel biztosította határt. Felelősségi területe északon a 836. magassági ponttól délre Lóbércig húzódott.

A 21. határvadász-zászlóalj portyázó századparancsnoksága Gyergyótölgyesre települt. A négy őrs 9 kisőrsöt különített ki a havasok védelmére.

A 33. Besztercei határvadász zászlóalj portyázó százada 3 őrrel és 8 kikülönített őrrel biztosította a kiutalt határszakaszt az Aranyos Beszterce völgyétől délre. A század parancsnokság Báránkyó (Borgói szoros) volt. 1944. szeptemberében a 33. határvadász portyázó század, mint önálló egység megszűnt.⁷

Három határvadász zászlóaljat, amelyek nem hegyi terepen diszlokáltak, a 69. Marosvásárhelyi határvadász ezredbe vonták össze. Alárendeltségébe tartozott: a 22. határvadász zászlóalj (Beszterce), a 23. határvadász zászlóalj (Marosvásárhely), a 34. határvadász zászlóalj (Székelyudvarhely), és a 69. határvadász tüzérosztály (Marosvásárhely). 1943. május 1-jén a 69. határvadász-ezred parancsnokságát alárendelték a Székely Határvédelmi Erők Parancsnokságának. Ez az alárendelés a portyázó századaikra is igaz volt.

4. A román határszakasz változása a VI. hadtest területén

A magyar–román határszakasz változásai a VI. Debreceni hadtest területén lévő határvadász erők létszámát és szervezetét is érintették. 1938-ban a hadtest területén Mezőtúr helyőrségben települt a 6. határvadász dandárparancsnokság, alárendeltségében 4 portyázó századparancsnoksággal és 21 őrrel. A 19. (Kevermesi) század 6 őrrel, a 20. (Gyulai) század 8, a 21. (Berettyóújfalui) század 4, a 22. (Debreceni) század 3 őrrel rendelkezett, összlétszámuk 738 fő volt.

A Romániával való feszültség kapcsán az 1939. évi átszervezés után 6 századparancsnokság és 34 őrs őrizte a kiutalt határszakaszt 1006 fővel. A 19. (Kevermesi) században 4, a 20. (Gyulai) században 5 őrs maradt; a 21. (Berettyóújfalui) században 5, a 22. (Debreceni) században 6 őrs lett. A két újabb század a 31. (Battonyai) 6 őrrel, a 32. (Vésztői) portyázó század 8 őrrel rendelkezett.

1940. szervezés során – az Erdélyi területek visszatérése után – a hadtest területén a határvadász erőket a 66. Orosházi határvadász ezredparancsnokság alá rendelték. A kiutalt határszakaszon kettő zászlóalj

4 portyázó százada fogta össze a 22 őrsöt, 420 fős létszámmal. A 31. Battonyai zászlóalj 31/1. százada (Battonya) 6 őrssel, a 31/2. század (Kevermes) 4 őrssel, a 20. Gyulai zászlóalj 20/1. portyázó százada (Gyula) 5 őrssel, a 20/2. század (Nagyszalonta) 7 őrssel őrizte a határ szakaszt. Ez az erőelosztás maradt 1941-ben is.

5. Határvédelmi a nyugati és a déli határszakaszon 1938–1940

A nyugati viszonylat a III. Szombathelyi hadtest alárendeltségébe tartozott. 1938-ban a 3. határvédelmi dandárparancsnoksága Keszthelyre települt, alárendeltségében 3 portyázó századdal és 34 őrssel, létszámuk 1288 fő volt. A 10. Soproni portyázó század 11 őrssel, a 11. Körmentői század 18 őrssel, a 12. Nagykanizsai század 5 őrssel rendelkezett. 1939. évi átszervezés nyomán 4 portyázó század 37 őrssel rendelkezett, létszámuk 1465 fő volt. Az őrsök száma hárommal nőtt. A 11. Körmentői határvédelmi zászlóalj kapott még egy portyázó századot, így az őrsök száma az egyik századnál csökkent, az új századnál nőtt. A 11/1. Körmentői század 13 őrssel, a 11/2. Lenti század 8 őrssel rendelkezett. A 12. Nagykanizsai századparancsnokságnak maradt az öt őrs.

1940-ben az első átszervezéskor a portyázó századokat a 3. határvédelmi ezredbe vonták össze, és önállóak lettek, alárendelték a 12. zászlóalj századát 5 őrssel. A 3/1. század 17 őrssel, a 3/2. század 13, a 3/3. század 8 őrssel rendelkezett, összesített létszámuk 1629 fő volt. Ez azonban rövid életű volt. Az Erdélyi bevonulás utáni átszervezés során portyázó századokat, osztályokba vonták össze. Így Keszthelyen megalakult az 53. portyázó osztályparancsnokság, 4 századparancsnoksággal és 37 őrssel, 1514 fővel. Az 53/1. század lett a Soproni, az 53/2. a Körmentői, az 53/3. a Lenti és az 53/4. század a Nagykanizsai. 1941-ben az osztály létszáma 951 főre apadt.

A IV. Pécsi hadtest területén Pécs székhellyel működött a 4. határvédelmi dandárparancsnokság 3 portyázó századparancsnoksággal és 18 őrssel, létszámuk 667 fő volt. A 13. (Gyékényesi) század 3 őrssel, a 14. (Szigetvári) század 6, a 15. (Villányi) század 9 őrssel rendelkezett. 1939-re az őrsök száma 25-re emelkedett. A Gyékényesi század 1 őrssel, a Szigetvári és a Villányi századok 3-3 őrssel bővültek, létszámuk 813 főre emelkedett. 1940-re három portyázó századot az 54. határvédelmi portyázó osztály (Pécs) alá rendelték. Az 54/1. lett a Gyékényesi, az 54/2 a Szigetvári és az 54/3. a Villányi század hadrendi megnevezése. Létszámuk 439 főre csökkent.

Az V. Szegedi hadtest területén működtek az 5. határvédelmi dandár alakulatai. A parancsnokság Kiskunhalason települt, 3 portyázó század

és 21 őr tartozott alárendeltségébe, 762 fővel. A 16. (Bajai) portyázó századparancsnokság 9 őrrel, a 17–18. portyázó századok parancsnokságai Szegeden voltak, 5, illetve 7 őrrel bírtak.

1939. évi átszervezés nyomán 4 portyázó század 30 őrrel rendelkezett, létszámuk 955 főre emelkedett. A dandár megkapta a 30. (Makói) portyázó századparancsnokságot 4 őrrel. A 16. Bajai portyázó századparancsnokság 5 őrrel (összesen 14-re) bővült. A 18. század őrseiből kettő a 17 századhoz került.

1940. évi átszervezésnél a 16. Kiskunhalasi portyázó osztály alárendeltségében 4 portyázó század maradt 30 őrrel. Ezek nem változtak 1939. évihez képest, csak a hadrendi számuk lett új. A Bajai a 16/1. század lett, a Szegedi századok hadrendi száma 16/2. és a 16/3., a Makói század 16/4. lett.

6. Délvidék visszatérése (1941) – szervezeti változások

1941-ben a Muraköz és a délvidék visszatérésével⁸ a határőrizeti struktúra is módosult. A III. Szombathelyi hadtest területén, az 53. portyázó zászlóalj alárendeltségében az 53/2. Körmendi portyázó század 12 őrseiből, 3 őr maradt a déli viszonylatban. Az 53/3. század parancsnoksága Muraszombatra települt, az alárendeltségében lévő őrök száma nem változott, csak működési területük. Az 53/4. századparancsnokság Csáktornyára települt, alárendeltségében 7 őrrel.

A IV. Pécsi hadtest területén lévő 54. (pécsi) portyázó osztály 3 századból állt. Az 54/1. (Gyékényesi) portyázó század 4 őrrel, az 54/2. (Szigetvári) portyázó század 9 őrrel, az 54/3. (Villányi) portyázó század 11 őrrel rendelkezett. 1941-ben tovább csökkent az őrök létszáma, így csak 375 fővel rendelkeztek.

Az V Szegedi hadtest területén 1941-ben 5 portyázó századparancsnokság 24 őr települt, egy zászlóalj és egy osztály alárendeltségben. Hátországolatosok létszáma 1025 fő volt. A 16. Újvidéki határ vadász-zászlóaljnak két portyázó százada volt, a 16/1. (Bács) század négy őrrel, a 16/2. (Újvidéki) század 5 őrrel. Továbbá az 55. Zentai határ vadász portyázó osztály kötelékében az 55/1. (Zsabja) portyázó század 3, az 55/2. (Zentai) század 7, az 55/3. (Makói) század 5 őrrel. 1942-ben az 55/1. század még további két őröt állított fel Mozsorban és Titelen. A határ szolgálatosok létszáma 579 főre csökkent.

7. A határőrizeti szervezet megszilárdulása

A terület-visszacsatolások után a határőrizeti szervezet már nem nagyon változott. Rögzültek az őrsök körletei, minimális változások voltak az őrsök számában, de ez inkább az elhelyezési körülmények indokolták. 1942-ben 52 portyázó század alárendeltségében 333 őrs működött, amelyeket 9 portyázó osztályparancsnokság és 16 határvadász zászlóalj parancsnokság irányított.⁹ A határszolgálatos erők közül 1944-ben az 52. (Komáromi), 53. (Zalaegerszegi), 57. (Salgótarjáni), 58 (Sátoraljaújhegyi) portyázó osztályok voltak békeállományúak.

1. táblázat. A határőrizeti alakulatok számának növekedése (1938–1943)

		1938	1939	1940	1941	1942	1943
II. hadtest Székesfehérvár	po. század	4	5	5	5	5	5
	őrs	29	37	37	37	37	37
	létszám	1388	1 500	795	860	880	1 310
III. hadtest Szombathely	po. század	3	4	4	4	4	4
	őrs	34	37	37	39	40	40
	létszám	1289	1 465	1 514	951	979	1 547
IV. hadtest Pécs	po. század	3	3	3	3	3	3
	őrs	25	25	25	24	24	24
	létszám	664	813	415	375	450	473
V. hadtest Szeged	po. század	3	4	4	5	5	5
	őrs	21	30	30	24	26	28
	létszám	762	955	475	1 025	579	721
VI. hadtest Debrecen	po. század	4	6	4	4	4	4
	őrs	21	34	22	22	22	22
	létszám	738	1 006	420	426	424	444
VII. hadtest Miskolc	po. század	5	6	6	6	6	6
	őrs	29	36	36	36	36	36
	létszám	1202	1 466	753	849	851	1 291
VIII. hadtest Kassa	po. század	7	13	11	11	11	12
	őrs	58	71	68	66	66	69
	létszám	2562	3 330	2 449	2 610	2 623	2 495
IX. hadtest Kolozsvár	po. század			14	14	14	13
	őrs			77	79	82	79
	létszám			2 014	2 179	2 236	2 415
összesen	po. század	29	41	51	52	52	58
összesen	őrs	217	270	332	327	333	335
összesen	létszám	8605	10 535	8 835	9 268	9 022	10 696

Forrás: HL. hadrendek. szerk.: Suba János

A keleti határon a Kárpátokban a VIII. és IX. hadtest területén zászlóalj kötelékben és hadiállományra feltöltött őrsök voltak. 1942. márciusában felállították a székely határőrséget 20 határőrzászlóaljjal, amelynek irányítását a Székely Határvédelmi Parancsnokság látta el. A jobb vezetés érdekében öt (65., 67., 68., 69., 70.) határvadászcsoport-

parancsnokságokat hoztak létre, amelyek irányították a határvadász zászlóaljok csapaterőit, portyázó századait, erődszázadait és a székely határőr zászlóaljakat.

A II. világháború folyamán a határvadász kötelékek rendkívül nehéz körülmények közepette végezték tevékenységüket, a klasszikus értelemben vett határőrizet megszűnt, illetve egy-egy viszonylat stabilizálódásával csak egyes elemei funkcionáltak.

JEGYZETEK

1. A megváltozott földrajzi helyzetre lásd: Csüllög G. (2010): A Kárpát-medencei államtér problémái Trianon után. In: Közép-Európai Közlemények III. évfolyam 4. szám (No. 11.) 56–61.p.; Csüllög G. (2012): A Közép-Európai Duna-völgy történeti földrajzi jellemzői. In: Közép-Európai Közlemények V. évfolyam 3–4. szám (No. 18–19.) 137–146. p.
2. A hadsereg szervezésére lásd: Csima János (1961): Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938–1945). HM Központi Irattár, Budapest.
3. Ennek részleteit lásd Gulyás László (2016): A Horthy-korszak külpolitikája 4. A revíziós sikerek 1. A Felvidék és a Kárpátalja visszatérése 1937–1939. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
4. A magyar csapatok által elfoglalt terület nagysága 1697 km² volt, ahol 78 településen összesen 69 930 lakos élt. 1939. április 4-én jött létre a szlovák–magyar egyezmény, amelyben Szlovákia elismerte az új határt, és lemondott Szobránc és Takesány vidékéről. Németország hozzájárult, hogy a szlovákok és a magyarok megállapodjanak a határmódosításban. (S. J.)
5. A részleteket lásd Gulyás László (2018): A Horthy-korszak külpolitikája 5. kötet: A revíziós sikerek 2. A második bécsi döntés 1939–1940. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
6. Göring könyök: A második bécsi döntéskor 1940-ben kijelölt határvonalon Nyárádtótól egy Kolozstótfalunál végződő, fordított U-alakú horpadás ékelődött be az ország testébe, a kissármási földgázlelőhely német érdekeltsége miatt. Korabeli szóhasználatlalt ezt a beékelődést nevezték „Göring könyöknek”, „Göring-hasnak”, vagy „Ribbentrop-könyöknek.” (S. J.)
7. 1944. szeptember 24-én a portyázó századot a Radnai-hágótól Észak-nyugatra eső Sárkány-tető 1892. magassági pontra vezényelték, és itt összevonták a borsai 2/1. és a felsővisói 2/2. erőd századokkal és belőlük megalakult a 67. hegyi határvadász zászlóalj.(S. J.)
8. A részleteket lásd Gulyás László (2013): A Délvidék története 3. Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig. Közép-Európai Monográfiák. 8. Egyesület Közép-Európa Kutatására.
9. 1937-ben a Trianoni határszakaszt 158 őr őrizte. (S. J.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csima J. (1961): Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938–1945) HM. Központi Irattár kiadása Bp. 1961.
- Csüllög G. (2010): A Kárpát-medencei államtér problémái Trianon után. In: Közép-Európai Közlemények III. évfolyam 4. szám (No. 11.) 2010. 56–61. p.
- Csüllög G. (2012): A Közép-Európai Duna-völgy történeti földrajzi jellemzői. In: Közép-Európai Közlemények V. évfolyam 3–4. szám (No. 18–19.) 2012. 137–146. p.
- Illésfalvi P.–Szabó P.–Számvéber N. (2005): Erdély a hadak útján 1940–1944. Bp. 2005.
- Gulyás László (2013): A Délvidék története 3. Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig. Közép-Európai Monográfiák. 8. Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- Gulyás László (2016): A Horthy-korszak külpolitikája 4. A revíziós sikerek 1. A Felvidék és a Kárpátalja visszatérése 1937–1939. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- Gulyás László (2018): A Horthy-korszak külpolitikája 5. kötet: A revíziós sikerek 2. A második bécsi döntés 1939–1940. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- Parádi J. (1991): A magyar állam határőrizete 1920–1941. Kandidátusi értekezés. (ZMNE). Kézirat. Budapest, 1991, 13–27. p.
- Suba J. (2009a): A magyar határőrizeti struktúra változásai és a déli határszakasz In: Balkán füzetek különszám II. (szerk.: M Császár Zsuzsa) 222–232. p. Pécs TTK FI KMBTK 2009.
- Suba J. (2009b): Honvédelmi Határszolgálat In: Rendvédelem-történeti füzetek XIII. évf./16. sz. 2007. Budapest. 2009. 128–139. p.
- Suba J. (2014): A magyar–lengyel határ és határforgalom 1939-ben. In: Tiszteletkötet Dr. Frisnyák Sándor geográfus professzor 80. születésnapjára. (szerk.): Dr. Gál András–Dr. Kókai Sándor 211–222. p. Nyíregyháza–Szerencs. 2014.
- Suba J. (2015a): A déli határszakasz határőrizete a két világháború között. In: Közép-Európai Közlemények. VIII. évf. 1.sz. 2015/1. (No. 28.) 49–61. p.
- Suba J. (2015b): Határőrök Zemplénben 1920–1944. In: Tiszteletkötet dr. Gál András geográfus 60. születésnapjára (szerk.:) Dr. Kókai Sándor–Dr. Boros László 513–530. p. Nyíregyháza–Szerencs, 2015.
- Suba J. (2015c): A határvédelem megszervezése a visszatért Erdélyben 1940–1944. In: Közép-Európai Közlemények No. 29. (VIII. évf./2. 2015/2. szám) 135–149. p.
- Suba J. (2016a): A Trianoni határ által kettévágott vasutak, vasúti határállomások. In: A változó világ XXI. századi kihívásai Tanulmánykötet prof. Dr. Hanusz Árpád egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére (szerk.: Dr. Kókai Sándor) 487–507 p. Nyíregyháza 2016.
- Suba J. (2016b): Magyar Királyi Honvédség Kárpátalján In: Közép-Európai Közlemények No. 34. (IX. évf. 2016/3. szám) 102–117. p.

Levéltári források

Honvédelmi Minisztérium (HM) Szervezési rendeletek – Hadtörténeti Levéltár (HL.)

HM. 60.000/el. 1/a. 1938. sz. A m. kir. Honvédség békehadrendje (1938)

HM. 39.000/el. 1/a. 1939. sz. A m. kir. Honvédség békehadrendje (1939)

HM. 40.400/el. 1/a. 1940. sz. Csapatáthelyezések és új felállítások az 1940/41.évben

HM. 40.400/el. 1/a. 1940. sz. A m. kir. Honvédség csapatainak elhelyezése (1940)

HM. 40.400/el. 1/a. 1940. sz. A m. kir. Honvédség békehadrendje (1940)

HM. 41.000/el. 1/a. 1941. sz. A m. kir. Honvédség csapatainak elhelyezése (1941)

HM. 42.000/el. 1/a. 1942. sz. A m. kir. Honvédség csapatainak területi elhelyezése (1942)

HM. 43.000/el. 1/a. 1943.sz. A m. kir. Honvédség csapatainak elhelyezése

HM. 43.000/el. 1/a. 1943. sz. A m. kir. Honvédség békehadrendje (1943)